

Το κόστος της προσαρμογής του Περιβάλλοντος στην Ανάπτυξη:

Η περίπτωση της αντιπαράθεσης Πολιτισμού και Τουρισμού

του Κώστα Θεολόγου

1. Προλεγόμενα στο ίδιο θέμα.

Το εύρος του θέματος απαιτεί κατ' αρχήν μια πολύχρονη και διεπιστημονική ομάδα, η οποία θα κατέγραφε και εμπειρικά τις περιπτώσεις κόστους και προσαρμογής¹ του Περιβάλλοντος στην ελληνική περιφέρεια γενικότερα στο πλαίσιο των απαιτήσεων του Τουρισμού αμφίβολης ποιότητας, η οποία κατακυριεύει κατακλυσμαία τα Νησιά και τις άλλες περιοχές που υποδέχονται τα κύματά του, και στη διάρκεια της περιόδου- γνωστότερης ως *season*- δίδεται μια μάχη με αφανή θύματα τις χρήσεις χώρου και τον Πολιτισμό.

Θα καταθέσω το συλλογισμό μου και θα προσπαθήσω να διατυπώσω ορισμένες προτάσεις, που αφορούν στο ουσιαστικότερο, νομίζω, θεωρητικό και πρακτικό ζήτημα του μονόδρομου για το κοινό μέλλον του Ελληνισμού, δηλαδή της ανάπτυξης που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών, να ικανοποιηθούν τις δικές τους ανάγκες, έτσι ορίζοντας την αιφόρο ανάπτυξη.

Στο πλαίσιο μιας αιφόρου αναπτύξεως, κάθε περιοχή με ριζωμένες αναφορές στην Ιστορία του Κόσμου, οφείλει να έχει τη δική της ευθύνη και πρόταση ζωής, ώστε να διαμορφώσει τις δράσεις που ιδιαιτέρως την απασχο-

λούν.

Στις νησιωτικές περιοχές κυρίως οφείλουμε να εστιάσουμε την προσοχή μας στο Μεσογειακό Νότο, δηλαδή στις παράκτιες ζώνες, στο θαλάσσιο περιβάλλον, στα μικρά νησιά, που έχουμε στην περιοχή και στον βιώσιμο Τουρισμό.

Ωστόσο, τα πάντα ανυψώνονται από την προσαρμογή του ελληνικού τρόπου σ' ένα ξένο φορτικό τρόπο, του οποίου το κόστος καταβάλλουμε όλοι διακυβεύοντας ανεπιστρεπτή την ικανότητα και τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών στην Ελλάδα να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες.

Τούτη η προσαρμογή αποτυπώνεται όχι μόνον στο δομημένο περιβάλλον αλλά και στην ουσία του Πολιτισμού πανευρωπαϊκής ευθύνης, τον οποίο χάνουμε σταθερά, μη συνειδητοποιώντας ότι εμείς είμαστε ο φέρων οργανισμός του. Ως φέρων οργανισμός του Πολιτισμού δεχόμαστε το πολύ ζωντανό παρόν τμήμα του πληθυσμού το οποίο οφείλει να διατηρεί το σύνδεσμά του με τους νεκρούς αφενός, αλλά και με τους μέλλοντες να γεννηθούν, διότι σ' αυτό ακριβώς συνίσταται η ουσία της Παράδοσης.

2. Ο Πολιτισμός ως παραμελημένη σταθερά της Ανάπτυξης με μεταβλητές τον Τουρισμό και το Περιβάλλον.

Οι μηχανικοί κατά ένα μεγάλο ποσοστό τουλάχιστον της κοινής γνώμης, φέρουν μεγάλο τμήμα της ευθύνης για την κατάντια- όχι μόνο την αισθητική κατάντια- της ελληνικής πόλης².

Αναφέρομαι στις κατηγορίες μηχανικών που εν συνεργασία στα θέματα υπογραφής σχεδίων και μελετών υπα-

κούουν στο βολικό θεσμικό πλαίσιο, που αφορά στις αρχιτεκτονικές μελέτες και υπάρχει ως νομοθεσία από το 1933.

Στην ολοένα βελτιούμενη τουριστική υποδομή, το Ελληνικό Κράτος, η Κυβέρνηση και το Έθνος σύσσωμο σχεδόν, παρέχουν το όλον των δυνατοτήτων τους.

Κατά βάση όμως φαίνεται πως παραγνωρίζουμε το γεγονός ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα για την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας είναι ο Πολιτισμός, και σ' αυτόν σαφώς περιλαμβάνονται οι δύο υπάλληλες έννοιές του: ο Τουρισμός και το Περιβάλλον.

Ωστόσο, ο τρόπος που αναπτύσσουμε στην Ελλάδα μοιάζει να αγνοεί τούτο το συγκριτικό πλεονέκτημά μας.

Ο τουρίστας επιλέγει περιοχές που τις χαρακτηρίζει το φυσικό κάλλος, που βρίσκονται σε πολιτιστικές εστίες και έχουν ένα καθαρό περιβάλλον.

Η Ελλάδα της χώρα επί χιλιάδες ετών ανέπτυξε έναν μοναδικό πολιτισμό διατηρώντας την ισορροπία και την αρμονία ανάμεσα στον άνθρωπο και στο περιβάλλον του, τόσο το φυσικό όσο και το δομημένο.

Στα αρχαία μεταλλεία στο Λαύριο βρίσκει κάποιος την πρώτη συστηματική ανακύκλωση για την εξοικονόμηση νερού για βιομηχανική χρήση. Δίκτυα αποχέτευσης και διαλογής νερού για τις καθημερινές ανάγκες των ανθρώπων υπήρχαν στη Σαντορίνη, στο Ακρωτήριο της Θήρας, και στην Κρήτη, στα ανάκτορα της Κνωσού. Είναι γνωστό το αστείο της σύγκρισης με τα ανάκτορα στις Versailles, απ' όπου αποσιάζει ένα αντίστοιχο αποχετευτικό δίκτυο.

Ο δικός μας τρόπος, δηλαδή αυτό

Ο Κ. Θεολόγου είναι Σύμβουλος Εκδόσεων της Επιτροπής Πανεπιστημιακών Συγγραμμάτων και Εκδόσεων ΕΜΠ, Πολιτιολόγος, D.E.A. en Histoire et Théorie Sociale, Paris-I, Sorbonne.

1 Περί κόστους προσαρμογής έκανε λόγο ο Φίλ. Δ. Δρακονταειδής στη στήλη "απόψεις" της εφημερίδας Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ φ. 28-9-93 σελ. 13., με αφορμή την αποχώρηση του γάλλου ακαδημαϊκού Michel Déon από την Ελλάδα, από τις Σπέτσες συγκεκριμένα, όπου είχε δικό του σπίτι από το 1959. Η απογοήτευση του Michel Déon από τη χώρα όπου συνέγραψε βιβλία και ύμνησε την Ελλάδα, τον τρόπο ζωής, τις συνήθειές μας και τον ελληνικό τρόπο εν γένει, μετετράπη σε τρόπο μισοστροφής στην εξέλιξη της τουριστικοποιημένης χώρας μας.

2 Ενδιαφέρουσες σκέψεις για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό στη σημερινή πόλη μας δίνει ο Αλέξανδρος Ε. Χριστοφείδης σε ομιλία του στο σεμινάριο που οργάνωσε το Εργαστήριο Αρχιτεκτονικής Εσωτερικών Χώρων και Βιομηχανικής Αισθητικής (στις 29.5.1980) με γενικό θέμα: «Η Παράδοση σε σύγχρονες ιδεολογικές, επιστημονικές και αρχιτεκτονικές πρακτικές». Η ομιλία του βρίσκεται δημοσιευμένη υπό τον τίτλο: «Η Παράδοση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού στη σημερινή πόλη» στο περιοδικό ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ τ.13, Δεκέμβριος 1981, σελ.94-98.

που υπήρξε ο τρόπος μας στο δικό μας τόπο, το δικό μας, το ελληνικό πρότυπο ζωής και το οποίο ο υπόλοιπος κόσμος αναζητεί σήμερα, μπορεί να επανέλθει σε μια σύγχρονη εκδοχή ως το πρότυπο μιας ισόρροπης ανάπτυξης- αρμονικής και έμμετρης- μεταξύ Περιβάλλοντος και Ανθρώπινης δραστηριότητας.

Η ευθύνη του Πολιτισμού μας σήμερα εστιάζεται στη δυνατότητά μας να εφαρμόσουμε -για το δικό μας όφελος και' αρχήν εδώ στην Ελλάδα - τούτο το πρότυπο και να το προτείνουμε έμπρακτα στην Ευρώπη και παντού.

Οι παραδοσιακοί οικισμοί' μας, αποτελούν και σήμερα ακόμη πρότυπα ως εφαρμογές μιας αρχιτεκτονικής, δηλαδή μιας επιστήμης που εναρμονίζει το οικοδόμημα, το κτίριο του δομημένου περιβάλλοντος στο φυσικό τοπίο εξοικονομώντας ενέργεια, προσδίδοντάς της και μια φυσιογνωμία ιδιαίτερη, πέραν του καλαίσθητου χαρακτήρα της.

Στην Ελλάδα παρατηρείται στην περίπτωση των αστικών περιοχών πλήρης αδιαφορία της μεγάλης πλειοψηφίας των ιδιοκτητών για τη διατήρηση της περιουσίας τους στην πρωταρχική, παραδοσιακή μορφή της. Τούτο δημιουργεί την υποψία πως οι άνθρωποι αυτοί δεν αισθάνονται κανένα ιδιαίτερο πολιτιστικό δεσμό μ' αυτή την παράδοση, τουλάχιστον κανένα τέτοιο δεσμό που να είναι αρκετά ισχυρός, ώστε να υπερνικήσει τον πειρασμό του πλουτισμού που προκύπτει από την αξιοποίηση του οικοπέδου και συνεπάγεται ασφαλώς την εξαφάνιση του παραδοσιακού κτιρίου.³

Η εξαφάνιση του παραδοσιακού κτιρίου αποτελεί μια από τις πτυχές της απώλειας της Μνήμης μας ως Πολιτισμικών Συντεταγμένων. Επέρχεται η απώλεια της ταυτότητας και της αναγνωρισιμότητας των χώρων.

Τα μικρά ιστορικά κέντρα της ελληνικής υπαίθρου, που συντηρούν τη Μνήμη στο δομημένο χώρο της γης μας, είναι οι κοινότητες, αυτά τα χωριά που δεν έχουν αλλοιωθεί από την τουριστική διαδικασία, ούτε και

από τις συνέπειες της πολεοδομικής εξάπλωσης. Τα μικρά ιστορικά κέντρα αγροτικού χαρακτήρα παραμένουν εκτεθειμένα σε λιγότερο ή περισσότερο έντονες και βαθειές διαδικασίες εργατάλειψης, με συνέπεια τη δημογραφική κρίση, την επιταχυνόμενη υποβάθμιση των φυσικών και λειτουργικών δομών μέχρι το όριο της ερείπτωσης.

Οι δυσκολίες επανένταξης των φυσικών πόρων σε αποτελεσματικά δίκτυα χρήσης είναι μάλλον έντονες.

Στην Ευρώπη ολόκληρη-κυρίως τη Μεσογειακή- κυριαρχεί στις μέρες μας μια κρίσιμη επιταγή και μια επείγουσα ανησυχία, η οποία αναφέρεται στην ιστορικοπολιτιστική ταυτότητά μας, ως εγγύησης για την ποιότητα του περιβάλλοντός μας. Αυτή η εγγύηση απειλείται επικίνδυνα από πληθώρα παραγόντων, οι οποίοι επιφέρουν εντέλει τον αφανισμό των κατοικημένων περιοχών.

Η κατοικημένη περιοχή με τη σειρά της είναι ο φύλακας της διαστρωματωμένης μνήμης, που χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή και ελληνική πόλη, αλλά τείνει να ακρωθεί.

Η επαναξιολόγηση του δομημένου και μη χώρου, πρέπει να είναι μια δραστηριότητα ικανή για να ξανακαθοριστούν οι συσχετισμοί μεταξύ των χώρων και των ιστοριών τους.

Κάθε επέμβαση πρέπει να συσχετίζεται με τις αξίες της Μνήμης: πριν από κάθε επέμβαση οπωσδήποτε πρέπει να δημιουργείται ένα σχέδιο Γνώσης. Οι Ιταλοί' αρχιτέκτονες, που πρωτοστατούν στην έρευνα προς αυτή την κατεύθυνση το ονομάζουν progetto di conoscenza.

Η συντήρηση της Μνήμης μας μέσω διαδικασιών συντήρησης του τοπίου, είναι προϋπόθεση εξέλιξης αφενός και ύπαρξης αφετέρου.

Η διαπίστωση ότι δεν υπάρχουν τα κατάλληλα νομοθετικά εργαλεία, οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης δεν είναι ευαισθητοποιημένοι προς την κατεύθυνση της συντήρησης της Μνήμης μέσω του τοπίου, που ως όρο πλέοι (τοπίο, paysage, landscape) οφείλομε να διερευνήσουμε και να μελετήσουμε.

3. Τουριστική Ανάπτυξη και Πολιτισμός.

3.1. Αισθητική και Περιβάλλον.

Είναι κοινότοπη η παρατήρηση ότι η Ελλάδα έχει μεταβληθεί σ' ένα ατέρνατο νοικιαστήριο δωματίων και λοιπών χώρων διαμονής (Rent Rooms ή το ορθόν ενίοτε Rooms to Let) που

3 Τριήμερο σεμινάριο 13-15.4.83 σε αίθουσα του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων, που διοργάνωσε η Ελληνική Υπηρεσία του BBC με θέμα ακριβώς τη διατήρηση των Παραδοσιακών Οικισμών, πολύ ενδιαφέροντες απόψεις και κατατοπιστική διάρθρωση του θέματος.

4 Γιώργος Τσουγιάπουλος: Χωροταξική Κατανομή- Η διατήρηση ως μέρος της ανάπτυξης και εξέλιξης, εισήγηση στο σεμινάριο '83 του BBC με τίτλο Διατήρηση Παραδοσιακών Οικισμών, έκδοση Compendium 1984, σελ. 13-16, ίδια σελ. 15.

5 Λεπτομέρειες από το πεδίο της Ιταλικής Έρευνας μπορεί κάποιος να αναζητήσει στα πρακτικά του Συνεδρίου της ANCSA (Associazione Nazionale Centri Storici Artistici, 1960-1990)- Un Contributo Italiano Alla Riqualificazione della citta Esistente, GUBBIO 26-27-28 Ottobre 1990, Billani e Prospettive.

στεγάζονται σε άναρχες κατασκευές, συνήθως κατ' απομίμηση του *coulleur local*. Σκηνοθετούμε αρχιτεκτονικά παραδοσιακούς χώρους *μιτασιόν*, έχοντας την ψευδαίσθηση πως έτσι τάχα σεβόμαστε το ιδιαίτερο περιβάλλον μας. Αυτά τα κτίρια διέπονται από έναν εγωιστικό εσωκεντρικό χαρακτήρα, οικοδομημένα με ενδεχόμενη περιφρόνηση προς τον ανοιχτό ορίζοντα.

Η δική μας Παράδοση, ωστόσο, διέτρεξε τον Καιρό *οργανωμένη σε κοινοτικές μορφές δράσης και σε συλλογικές δομές*, με *συσσωματώσεις* και *εκδηλώσεις εξωστρέφειας*.

Η Νοσταλγία για το Παρόν που χάνουμε εγγίζοντας το μέλλον μάς προοδεύει ως προς την απομάκρυνσή μας από το *καθ' ημάς* πολιτισμικό περιβάλλον. Αυτή η θλιβερή διαπίστωση αποτελεί και την αντανάκλαση του προιόντος, γεγονός ότι η χώρα μας γίνεται μια *ξένη φορτική*.

Ενώ λοιπόν θεωρούμε ότι αποκομίζουμε κέρδη από την ενασχόλησή μας με τον Τουρισμό και τις λοιπές υπηρεσίες που παρέχουμε στον τριτογενή τομέα της οικονομίας, κατ' ουσίαν χάνουμε και μετράμε απώλειες με απογοήτευση μπροστά στις ακαλαίσθητες οικοδομές, στα άλογα κτίρια και στα υπερμεγέθη ξενοδοχειακά συγκροτήματα, που τραυματίζουν την Ελλάδα ολόκληρη.

Το τοπίο, το περιβάλλον, το υπέροχο φυσικό κάλλος εκχυδαίζονται με νεόπλοτο, επιδεικτικό τρόπο από εκείνους που μπορούν να αγοράσουν γη και να χτίσουν ή διευκολύνονται από πρόσωπα του κομματικοπολιτικού περιβάλλοντός τους, για να πράξουν ό,τι επιθυμούν ή το επιβάλλουν οι οικονομικές ανάγκες της παναγίας ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Η διαπίστωσή μας είναι θλιβερή: η αισθητική κακοποίηση του τοπίου στην αγωνία για κέρδος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας της Τουριστικής δραστηριότητας είναι αναντίρρητη.

Εξίσου αναντίρρητη είναι και η απογοήτευση από τη βρωμιά, την άλογη δόμηση, τον τραυματισμό του τοπίου και από τη χυδαιότητα της επι-

δειξιμανίας, από τους *άφραγκους επιβάτες* των πτήσεων τάρτερς, που ταξιδιομούνται ως *εισαγωγείς συναλλαγματος* στη χώρα μας.

Σκοπός μας δεν είναι να θίξουμε το πρόβλημα της Τουριστικής Βιομηχανίας μας, η οποία σε πολλές περιπτώσεις συνιστά το μοναδικό πόρο ζωής και συσπείρωσης του πληθυσμού στις εστίες πρώτης διαμονής του. Ο Τουρισμός και η Βιομηχανία που αναπτύσσεται γύρω του, αποτελεί συγχρόνως και την πρώτη σε όγκο πηγή εισοδήματος για τη νοσούσα οικονομία μας, μοναδική ίσως ελπίδα εργασίας για τους ποικίλους ανέργους ή δεύτερη πηγή εισοδήματος για ακόμη περισσότερους ανειδίκευτους κατοίκους υπαλλήλους στον τομέα παροχής υπηρεσιών στα Τουριστικά Επαγγέλματα.

Σκοπός μας είναι να διεκδικήσουμε τη Μνήμη του Πολιτισμού, ο οποίος διατρέχει τον Καιρό για να μας συνδέει με τους προγόνους μας και με τους απογόνους μας. Αντιλαμβανόμαστε ως πρωτανεύουσα προτεραιότητα το ζήτημα της πολιτιστικής ταυτότητάς μας σε κάθε επέμβαση μετατροπής στο Χώρο.

Κατ' ουσίαν πρόκειται για τη συντήρηση του Παρόντος μας, δια της οδού της Μνήμης των παρωχημένων μορφών εργασίας και παραγωγής.

Η αναγνώριση αυτών των αξιών της ιστορικής κληρονομιάς, συνιστά την αφετηρία για οποιοδήποτε Πρόγραμμα (project) που αφορά στο Παρόν.

3.2. Ωφελιμένη Οικονομία και Απώλειες.

Το λιγοστό, τσιγκούνικο και *κακομοίρικο* συνάλλαγμα που αφήνουν οι *συναλλαγματοφόροι τουρίστες* μας, δεν αντισταθμίζει διόλου την ακαλαίσθητη παρέμβαση στο δομημένο περιβάλλον, είτε με προχειροκατασκευές ενοικιαζομένων δωματίων, είτε με *πέργκολες εστιατορίων*, που εκτροματικά εξέχουν είτε με *κάποιες οριακές συμμορφώσεις* στο γράμμα του νόμου (κι όχι στο πνεύμα του) *περί αιγιαλού και δόμησης «παρά θιν' αλός»*.

Δεν αντισταθμίζει επίσης το πενιχρό

συνάλλαγμα τα ενεργειακά αιτήματα της χώρας σε *ηλεκτροδότηση*, εφόσον το *πακέτο παροχής* προς τον *κατά μάζας* φτηνό τουριστά δεν αρκεί για να του έχει συνεχή παροχή ζεστού νερού στο δωμάτιό του και παγωμένα νερά και ποτά στα ψυγεία των δωματίων ή των κοινόχρηστων χώρων της ξενοδοχειακής μονάδας.

Πολλές και πυκνές και συμβολικές οι αναφορές ικανές να επιβεβαιώσουν την κοινή γνώμη⁶ ως προς τα ισχύοντα περί υπερβάσεων στις χρήσεις χώρου και στο περιβάλλον με την οικοδόμηση συγκροτημάτων.

“Η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων (δυνάμει του Οικιστικού Νόμου 1337/83) στους Νομάρχες για σημαντικά θέματα πολιτικής γης, όπως οριοθετήσεις, πολεοδομήσεις, ρυμοτομήσεις περιοχών, αναθέσεις πολεοδομικών μελετών, θεσμοθετήσεις πολεοδομικών διατάξεων, ζωνών οικιστικού ελέγχου και πράξεις εφαρμογής πολεοδομικών σχεδίων, χωρίς επίτεδο ετοιμότητας για την ανάληψη τέτοιων αρμοδιοτήτων, είχε ως αποτέλεσμα τη μεταφορά της άσκησης πολιτικής γης, που ουσιαστικά είναι μακροοικονομική αναπτυξιακή πολιτική, στο τοπικό κοντόφθαλμο επίτεδο του μικροπολιτικού και ατομικιστικού συμφέροντος, χωρίς συγκεκριμένες κατευθύνσεις σχεδιασμού και μηχανισμούς εφαρμογής και ελέγχου”.

Το γεγονός είναι ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει κάποιος πολιτικός υπεύθυνος για το περιβάλλον, παρά μόνον πολλοί *ήσσονος σημασίας* υπεύθυνοι, έτσι ώστε, η όποια πίεση των στρωμάτων, που θίγονται από τη ρύπανση ή την κακοποίηση του περιβάλλοντος, να μη βρίσκει κάποιον *άμεσο* πολιτικό υπεύθυνο.

Τούτο βέβαια έχει ένα *όφελος βραχυπρόθεσμο* για τον εκάστοτε κυβερνητικό μηχανισμό, ο οποίος αντιμετωπίζει πιέσεις για την προστασία που αφορά στο περιβάλλον. Ωστόσο, είναι εύκολο να αντιληφθούμε ότι το *κόστος για το ίδιο το περιβάλλον και για τον κόσμο που θίγεται είναι σημαντικό*, εφόσον είναι αδύνατο να υπάρξει μια ενιαία περιβαλλοντική πολιτική.

6 Υποστηρικτικώς των ανωτέρω προσθέτω τα εξής: Η Ηρακλειώτικη εφημερίδα Η ΤΟΛΜΗ /13-08-91 σελ.1-2 με τίτλο: Ρουφετολογικό Διάταγμα στην πρώτη σελίδα και Φωτογραφίζει το Διάταγμα -στη δεύτερη σελίδα- σε συνέχεια αποκαλυπτικού δημοσιεύματος της εφ. ΤΑ ΝΕΑ, αναφέρεται σε Προεδρικό Διάταγμα της ίδιας χρονιάς, βάσει του οποίου δίδεται η δυνατότητα να κτίζονται πάνω στο κίμα τουριστικά συγκροτήματα άνω των 10,000 τ.μ. Στο δημοσίευμα γίνεται λόγος για συγκεκριμένους ξενοδόχους που ωφελούνται από το διάταγμα, για ελάχιστες παραλείψεις που περιμένουν σειρά για την αξιοποίησή τους, αλλά και για ποιούς είχε κατά νου ο...νομοθέτης και αναφέρει ρητώς τον κακοποιημένο όρο του Φόδελ, την πολλαπλώς σκυλεμένη Χερσόνησο, το επίπενο του Βραχασίου (το Σίσι) και τον διατηρητέο οικισμό της Μιλάτου, στο Νομό Λαυθίου.

7 Ρέα Καλοκάρδου-Κραντονέλλη, Α.Μ, Τουρισμός και Δομημένο Περιβάλλον, εισήγηση (σελ.374 των πρακτικών), στην Α' Διεθνή Έκθεση και Συνέδριο για την τεχνολογία του περιβάλλοντος, 1-4/4/93 στο πλαίσιο της HELECO '93.

Δεν υπάρχει επίσης αμφιβολία ότι αυτή η πολιτική θα θίξει τελικώς αυτούς που την επέλεξαν, και όχι στο απώτερο μέλλον, αλλά σύντομα, διότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι ήδη χειροπιαστά και οι πιέσεις που ασκούνται και πρόκειται να ασκηθούν από τον κόσμο θα είναι οξείες και ουσιαστικές⁸.

4. Ο ανθρώπινος πυρήνας στην τουριστική διαδικασία.

Αυτά τα αυτονόητα της τουριστικής συναλλαγής μας συνοδεύονται και από μια παντελή, στις περισσότερες περιπτώσεις, έλλειψη παιδείας και μόρφωσης, ώστε τόσο το έμπυχο, όσο κυρίως το άμπυχο υλικό της τουριστικής υποδομής του νησιού να είναι *ανεκτό κατ' εξαίρεση* και όχι κατά κανόνα.

Γίνεται λόγος για νέο ανθρωπολογικό τύπο σε περιοχές με χυδαία ανάπτυξη, εφόσον στην τουριστική συναλλαγή ο τουρίστας έχει μηδενικό κόστος (βάσει τον εαυτό του μονάχα), ενώ ο τόπος μας βάζει καθετί που δεν έχει σχέση με το Είναι της δικής μας καθημερινότητας.

Σ' αυτό το κόστος της προσαρμογής μας σ' ένα ξένο τρόπο αναφέρομαι.

Το εστιακό σημείο δηλαδή της προσέγγισής μας είναι ο Πολιτισμός και οι εκφυλιστικές επιπτώσεις τις οποίες δέχεται σωρηδόν, ημών αδρανούντων και εν πολλοίς επικροτούντων τις τουριστικές διαδικασίες στο περιβάλλον, στο πλαίσιο πάντοτε μιας ισχύουσας και κατεστημένης αντίληψης για την ανάπτυξη στον ελλαδικό χώρο.

Μήπως οφείλουμε να επαναπροσδιορίσουμε το βασικό διαπραγματευτικό πλεονέκτημα, που έχουμε στην Αγορά και στους νόμους που την διέπουν διεθνώς;

Αυτό που προωθούμε στις αγορές του κόσμου εδώ και 35 αιώνες είναι ο Πολιτισμός.

Αυτόν οφείλουμε να διαφυλάξουμε αλώβητο και αναλλοίωτο, όχι βέβαια με ένα πνεύμα συντηρητισμού και προγονολατρίας, δηλαδή με παρωχημένες εμμονές σε σχήματα του παρελθόντος, που καταντούν αναμφίβολα γραφικές μονομανίες, αλλά μέσα σ' ένα ζωντανό και σύγχρονο πνεύμα μιας επίκαιρης πρότασης ζωής.

Αυτή την πρόταση την διατηρούμε ζωντανή στο Περιβάλλον και την εμβολιάζουμε στους επισκέπτες μας μέσω των δομών του Τουρισμού.

Η πρότασή μας δεν είναι ανάμνηση Πολιτισμού (του πολιτισμού του παρελθόντος μας) αλλά συνιστά μια ζωτική πρόταση με ενδιαφέρον πανανθρώπινο.

Η πρότασή μας συνιστά την υλοποίηση της πρόθεσής μας να εντοπίσουμε τις πτυχές της ζωής και του νοήματος της ζωής που μπορεί να φωτίσει σήμερα ο λόγος του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα, το αρχαίο ελληνικό δράμα και η τραγωδία ειδικότερα, η βυζαντινή εικόνα και η αγιογραφία, η ορθόδοξη λατρεία, το λαϊκό ήθος αυτοδιαχείρισης της κοινότητας (communa) ή της συντεχνίας (collegium), το δημοτικό, το λαϊκό και το έντεχνο ελληνικό τραγούδι, η σύγχρονη ποίηση και η μουσική παραγωγή μας⁹.

Αναζητείστε νόημα πολιτισμού στη συντριπτική πλειοψηφία των καλοκαιρινών εκδηλώσεων και των πολιτιστικών φεστιβάλ, στις ανά την επικράτεια τουριστικές περιοχές. Κυριαρχούν πανηγύρια καλοκαιρινά με τοπική μουσική, υπερκατανάλωση κρέατος, πιστού, πολεμοφοδίων (κατά τύπους με αλβανικά νεόπλουτο τρόπο), επιχορηγούμενες εκδηλώσεις και παραδοσιακοί χοροί- θλιβερής ποιότητας πολλές φορές- σε εξέδρες και παλκοστρώματα, με γνώμονα κρίση την φτήνεια και το *συμπερότερο* οικονομικώς καλ-

λιτεχνικό δρώμενο, επαναλαμβανόμενος κοντολογίς αυτό που διοργανώνουν οι καταστηματαρχές στις ταβέρνες τους με προεξάρχοντες χορευτές όποιους από τους υπαλλήλους τους έχουν καλλιτεχνικές ανησυχίες.

5. Τουρισμός - Περιφερειακή ανάπτυξη και Περιβάλλον

Ελάχιστα έχει μελετηθεί η σχέση Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη.

Ο Τουρισμός είναι φύσει πολυδιάστατη (multidisciplinary) μορφή δραστηριότητας. Συχνά μάλιστα ο Τουρισμός ορίζεται ως δραστηριότητα ή ως δέσμη δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο έκφρασης ατομικής ή ομαδικής συμπεριφοράς στη διάκριση του ελεύθερου χρόνου.

Η Τουριστική εμπειρία πραγματοποιείται και οργανώνεται κοινωνικά, έτσι ώστε, προωθείται η κοινωνικοποίηση και η εκμάθηση ρόλων για το άτομο εντός κοινωνικού- καθοδηγητικού πλαισίου. Το γεγονός συνιστά αντικείμενο αλληλεπίδρασης ως προς τα κοινωνικοοικονομικά- δηλαδή και πολιτιστικά- χαρακτηριστικά μεταξύ όλων των μετεχόντων φορέων στην Τουριστική συναλλαγή (επισκεπτών και υποδεχομένων).

Ο τουριστικό προϊόν δεν είναι ομοιογενές, αλλά είναι ένα σύνολο (complex, σύμπλεγμα) ποικίλων προϊόντων και υπηρεσιών (οικονομικού,

8 Ομάδα Δουλειάς της ΕΛΜΕΠ, Το Νομοσχέδιο για την προστασία του περιβάλλοντος και των εργαζομένων από τη βιομηχανική ρύπανση, περ. Σύγχρονα Θέματα, τ.7, 1980, σελ.22.

9 Ας λάβουμε υπόψη μας το σύνολο του συγγραφικού έργου του καθηγητή Χρίστου Γιανναρά, ιδίως τις επιφυλλογραφικές αναφορές του κάθε Τετάρτη και τώρα κάθε Κυριακή στην εφ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.

κοινωνικού, φυσικού χαρακτήρα) που παράγονται, "συναρμολογούνται" και διατίθενται τοπικά ή διεθνώς. Το τουριστικό προϊόν διαφέρει από τα βιομηχανικά καταναλωτικά αγαθά στο ότι είναι αμετακίνητα χωρικά, καταναλώνεται επί τόπου (in situ), δεν μπορεί να μεταφερθεί, ούτε να εκτεθεί σε προθήκες καταστημάτων και συνήθως παραγοράζεται και πωλείται συνολικά ως πακέτο παροχών (package)¹⁰.

Αναφέρω τα περί αναπτύξεως ως ένα θεωρητικό πλαίσιο συνφασμένο με τις δύο πολιτικές έννοιες του συνεδρίου, του οποίου ο διοργανωτής φορέας θεωρώ ότι σοβαρότατα πρέπει να απασχοληθεί με τις μεθοδολογικές έννοιες της ανάπτυξης καθώς και με τις θεωρίες περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης, όπως αυτές συνδέονται με την έννοια του Τουρισμού- και με το Περιβάλλον κατ' επέκτασιν.

Οι κοινωνικές - πολιτιστικές επιπτώσεις που επιφέρει ο Τουρισμός *per se* στο ανθρώπινο περιβάλλον, όπου εντάσσεται, είναι μετρήσιμες και μπορούν να αναλυθούν. Είναι πραγματικό γεγονός ότι το σχήμα των επαφών κατά την *τουριστική διαδικασία* θεωρείται ως αποτέλεσμα τριών κατηγοριών παραγόντων, δηλαδή τους τύπους των *τουριστικών δραστηριοτήτων*, το *επικοινωνιακό και χωρο-χρονικό πλαίσιο εκδήλωσης* ή δημιουργίας επαφών και το *ρόλο των πολιτιστικών ενδιαμέσων* (των διαμεσολαβητών ή cultural brokers).

Με μια άλλη μέθοδο ανάλυσης αυτού του είδους επιπτώσεων μπορούμε να εξετάσουμε επιμέρους τομείς επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης: Μπορούμε να αναλύσουμε τις αντιλήψεις-προτιμήσεις-αξίες που αναφέρονται είτε στους επισκέπτες-τουρίστες είτε στο ντόπιο πληθυσμό. Πρακτικώς-λειτουργικώς, η εκτίμηση της τοπικής δεκτικότητας στον τουρισμό, αποτελεί χρησιμότητα παράμετρο χωρητικότητας που πρέπει να συνεκτιμάται στον προγραμματισμό της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Μπορούμε επίσης να αναλύσουμε *σχήματα και πρότυπα* (ατομικής και ομαδικής) *συμπεριφοράς*. Μπορούμε να εξετάσουμε δείκτες "κοινωνικής παθολογίας" (αλκοολισμός, ναρκωτι-

κά, εγκληματικότητα) ή δείκτες που αφορούν στα τοπικά έθιμα, σε κοινωνιολογικές παραμέτρους (ενδοοικογενειακές σχέσεις κτλ) σε συνάρτηση με το είδος και το μέγεθος του τουριστικού πληθυσμού και τις επαφές με διάφορες τοπικές ομάδες ή άτομα¹¹.

6. Επιλεγόμενα Επιθυμητή Χωρητικότητα και Πολιτιστική Αλλοίωση.

Δεν πρόκειται εν κατακλείδι να κωστολογήσουμε το ύψος της αποκατάστασης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, αφενός ως τουριστικών πόρων καθαντών και αφετέρου ως ληλατημένων πόρων από την τουριστική δραστηριότητα.

Άλλωστε η προσέγγιση του θέματος, δηλαδή του κόστους προσαρμογής του περιβάλλοντος (όπως δηλαδή ορίζεται το περιβάλλον και από το Νόμο 360/18/22 Ιουνίου 1976-ΦΕΚ Α' 151) στην Ανάπτυξη με γνώμονα την επίπτωση της αντιπαράθεσης του Πολιτισμού με τις Τουριστικές απαιτήσεις, μολονότι εντόπισε την ουσία στις ανεπανόρθωτες πολιτισμικές αλλοιώσεις, που δεχόμεσαστε πανελλαδικώς σε τακτική βάση και την *υπαγωγή του ελληνικού τρόπου σε έναν ξένο προς τα καθ' ημάς καθημερινό βίο*, είχε μια παρουσίαση μη παραμετρικής μορφής, εφόσον τέτοιου είδους μεγέθη - κατά την αντίληψή μας δεν είναι μετρήσιμα στις Επιστήμες του Ανθρώπου.

Ωστόσο, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την παράμετρο της χωρητικότητας και αυτή την έννοια να κρατήσουμε ως ένα μέγεθος μεταβλητό στο χρόνο, που εκφράζει ακριβώς επιθυμητές ή επιβαλλόμενες σχέσεις των τουριστών με τις χρήσεις χώρου υπό συγκεκριμένες συνθήκες και ορισμένα δεδομένα¹².

Οφείλουμε να προσδιορίσουμε *διάφορα επίπεδα χωρητικότητας*, αποδεχόμενοι -όχι απαραίτητως αξιωματικά- ότι ο τόπος μας χάνει την ψυχή του, δηλαδή το *μοναδικό και ουσιαστικό συγκριτικό πλεονέκτημά του* ανά τους αιώνες, δηλαδή τον Πολιτισμό μας.

Όσο κυριαρχεί η προσαρμογή μας στην πλήρη αποδοχή ενός *modus vivendi*, ο οποίος μας απομακρύνει ολοταχώς απ' ό,τι εναρμονισμένο δια-

τρέχει τον Καιρό και την Ιστορία μας και μας ισορροπεί στη γεωγραφία, στο κλίμα και στην παράδοσή μας, δηλαδή μας απομακρύνει από την *Ουσία* και από το *Είναι* μας, όλοι οι τόποι και στον Ελλαδικό χώρο ολοένα θα μοιάζουν μεταξύ τους.

Το αποτέλεσμα είναι να χάνουμε και την ιδιαιτερότητα της πολιτισμικής φυσιογνωμίας κάθε μιας περιοχής στην Ελλάδα.

Ας εκτιμήσουμε τα σημερινά και τα μελλοντικά-δηλαδή τα επιθυμητά- *επίπεδα χωρητικότητας* των διαφόρων περιοχών της χώρας, ας εκτιμήσουμε τις ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις των σημερινών επιπέδων, και ας αλλάξουμε τις ισχύουσες δομές και τα ισχύοντα σχήματα οργάνωσης, διαχείρισης και κατανομής των τουριστικών δραστηριοτήτων, παράλληλα με μια διερεύνηση ποιοτικών επιλογών ως προς τους νόμους και τις συνθήκες, που αφορούν στην προσφορά και ζήτηση και έχουν επικρατήσει κατά την τουριστική συναλλαγή.

Πολλά από τα συμπτώματα της *Περιβαλλοντικής κρίσης*¹³ εξαιτίας της Τουριστικής ανάπτυξης και δράσης εν Ελλάδι αναφέρθηκαν παραπάνω. Ο προσεκτικός αναγνώστης μάλιστα ήδη εντόπισε στο κείμενο και τις ενδεχόμενες διεξόδους των προβλημάτων που θίξαμε.

Είναι όμως αρκετό να εντοπίζουμε συμπτώματα και να αναζητάμε τρόπους να τα καταπολεμήσουμε;

Η αναζήτηση επιπέδων χωρητικότητας που θα προσαρμόζον την τουριστική ζήτηση στην πολιτιστική προσφορά του ελληνικού τρόπου, δηλαδή στο ελληνικό Περιβάλλον, είναι μεθοδολογική αρχή τουριστικής-δηλαδή πολιτιστικής και περιβαλλοντικής-πολιτικής.

Η ιστορική και πολιτιστική ιδιαιτερότητα μας επιβάλλει την εγρήγορση ως προς την επιτέλους διατύπωση μιας πρότασης πολιτισμού του καθ' ημάς *ρόνα βίου*, διότι *αυτό περιμένει ο κόσμος από μας τους Έλληνες*. Αυτός είναι άλλωστε ο όρος και η προϋπόθεση της ιστορικής συνέχειάς μας. Αλλιώς, θα εμμένουμε αφελώς στην καταπολέμηση των συμπτωμάτων, διαρκώς παραβλέποντας τις αιτίες.

10 Π. Κομίλης, Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Θεωρητικές, Μεθοδολογικές και Προγραμματικές Προσεγγίσεις, στο ΑΝΑΠΤΥΞΗ και ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: Διεπιστημονική Προσέγγιση, εκδ. Παπαζήση, σελ. 247- 272, *ιδία* σελ. 249.

11 Π. Κομίλης, *το ίδιο*, σελ. 265

12 Π. Κομίλης, *το ίδιο*, σελ. 269.

13 Για θέματα θεωρίας, μεθοδολογίας και ειδικών προσεγγίσεων, που παρέχουν μιαν ευρύτατη άποψη στον αναγνώστη κυκλοφορεί από τις εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1993, η μελέτη του ΕΛΚΑΜ (P.E.T.R.A. programme) ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.